

Innehåll

- 9 Västerås
- 11 Zeit. Zu seiner Zeit.
- 22 Kom här, små bröder
- 31 Hans idealitetsburna personlighet
- 48 Monster
- 51 Växtkraft
- 58 Detta är kyrkorna som fäderna byggde
- 67 För ingenting är utan ljud
- 73 Malin Carlsdotter Hising
- 80 Flickor
- 86 Norwich, England
- 98 ”Det var så vackert att jag trodde det var playback!”
- 105 Diktatorn i sitt bästa element
- 115 Léonin och Pérotin
- 117 I Malins kök
- 126 Salonger
- 131 *I stån ju på Edra egna gravar!*
- 142 Psalmbokskristendom
- 157 De gamla stigarna
- 162 Ur aska
- 166 Det är avtrycket som blir kvar
- 168 Fryx
- 175 Bror
- 183 En stjärna i provinsen
- 187 ”Andersson, sjung det här”
- 195 Galiléens stjärnor i vattnets blanka skål

199	Agneta och Ingela
211	Mariakören, onsdag kväll
217	Folkkyrkan
223	Staden
229	Näringsliv
239	Om rosor
242	Notre-Dame
246	Arosia
249	Tack
251	Litteratur

Till köerna

Västerås

Jag tror inte att jag har varit i den här staden förut.

Någon sommar när jag var barn tog vi bilen till Sala silvergruva. Besöket lämnade hos mig inte mycket mer avtryck än minnet av det vackert allittererade namnet, men under samma tid ägde jag ett märke som jag fått i simhallen hemma, det enda märke som jag hade därifrån: silverfisken. Tjugofem meter bröstsim. Märket och utflykten hör inte ihop på något enda vis men ändå gör det det, i mitt minne av silverfisken och orden *Sala silvergruva*.

På samma tur gick resan till Falu koppargruva. Därifrån minns jag mer. Historien om Fet-Mats bet sig fast: en ung man tog sig ner i gruvan, som rasade och begravde mannen levande. Många decennier senare öppnade nya generationer de gamla schakten och fann hans kropp, perfekt konserverad i den järnhaltiga blåleran. Fet-Mats fästmö, nu en gammal gumma, identifierade mannen som fortfarande såg ut som han gjorde den dag han lämnade henne för att gå ner i gruvan.

Fet-Mats kropp var hel och intakt, sårar som på en fotled som hade gått tvärt av.

Senare i livet återkom jag till Västerås stift många gånger utan att tänka på det som ett stift, till folkhögskolan i Malung och folkmusikfestivalen i Falun. Jag blev musiker och konsertarrangör och sedan musikkritiker och kulturjournalist. Så de här landskapen i Bergslagen och Dalarna har alltid varit förknippade med folkmusik för mig. Äppelbo, Boda, Bingsjö.

Men Västerås? Namnet är inte laddat med några musikminnen. Lite för nära Stockholm. En sådan plats som ligger för nära för att åka till som semester och för långt bort för att ha anledning att besöka då och då. En plats som man passerar på vägen till något annat. Vad är en sådan plats?

Nu är jag här för att detta var målet. Nu är jag här, i Västerås. Kyrkomusikerna i domkyrkan har bett mig att komma.

Det är vinter och jag halkar längs de isiga gatorna i den inre stadskärnan. Att det var så pittoreskt här, det hade jag inte väntat mig. Vad trodde jag egentligen? Jag trodde väl ingenting direkt. Ändå tycks jag ha gjort det. Kanske trodde jag att jag skulle se fabriker. Konsumlador och parkeringshus. Det gör jag också, men det är inte den arkitekturen som präglar området runt domkyrkan. De kyrkliga kvarteren, de små låga trähusen och de större praktfulla byggnaderna i sten, utstrålar ett värdigt självförtroende. Komministergården, där jag senare ska få sova, där mössen rasslar i väggarna, ruvar på sina hemligheter.

Joakim, en av musikerna i kyrkan, har frågat om jag föredrar att träffas på ett trendigt lunchkafé eller på ett tantkonditori. Jag har valt det senare.

Ett halvår senare talar jag med Bia som är kulturjournalist i staden. Hon har varit med under den tid då mycket av det som jag är här för att undersöka har hänt. Hon känner många av de medverkande i den bok jag ska skriva; hon hade själv varit som klippt och skuren att skriva den.

Jag tror att det är bra att jag kommer utifrån, säger jag ursäktande. Det tror jag med, svarar hon.

Min ingång i berättelsen blir att gå in i staden.

Det ska visa sig att jag inte är först i den här historien om att komma utifrån.

Zeit. Zu seiner Zeit.

I de kyrkliga kvarteren, i församlingshemmet som heter Kyrkbacksgården, i källaren under domkyrkomusikernas arbetsrum, nerför trappan en bit in till vänster, där ligger gosskörens och herrkörens övningssal.

Onsdagkvällar är herrkörens repetitionstid. I kören sjunger vad som presenteras på församlingens hemsida som unga män, killar mellan cirka tretton till tjugosex. Det är en kör för dem som har passerat målbrottet, denna mjuka eller mer brutala övergång i en pojkes sångarliv när struphuvudet växer och stämbanden, som är muskler, blir tjockare och tänjs ut. Rösten blir lägre. Gossopranen försvinner som röstfack och kvar blir bas och tenor, som det kallas i fyrstämmiga körer; man talar för manliga röster också om baryton. I Västerås domkyrkas herrkör finns som i äldre kyrkorkörtradition också stämman *countertenor* där pojkar som har kommit igenom målbrottet använder sin falsettröst. Flickor har också ett målbrott, men det hörs inte lika tydligt.

Körsång som verksamhet är inte obekant för mig. Jag sjöng i kör som barn och under hela tonåren. Det okända för mig här är att det bara är killar i rummet. Jag har varit med om stämövningar där bara killarna sjunger, men den enskilda gruppen är inte mina domäner. Det känns mer speciellt än jag hade väntat mig, som att jag tassar in i deras hemliga rum. På sätt och vis är det väl också så.

Joakim Olsson Kruse är ledare för kören. Han säger till varje ung man och pojke att hälsa på mig. De kommer fram och tar i hand. Jag kommer att tänka på hur det rapporterades om herrlaget i fotboll, när deras förbundskapten städade omklädningsrummet efter en viktig match utomlands. Bilden på den städande förbundskaptenen blev viral. I intervjuerna efteråt talade Janne Andersson om att visa andra respekt.

Killarna lämnar sina ostmackor och sitt tjatter och tar plats på stolarna runt körledarens pulpet.

Den här veckan en bit in på höstterminen är speciell, för i morgon ska de nya gossopranerna börja i kören.

1919 MARKERAR en ingång. Det spelar ingen roll att det var det nittonde året. Det råkade vara så. Men årsminnen kan vara ett tillfälle att stanna upp och se vad som varit. Hur dåtiden hänger samman med nuet. Någonting började här, ett startskott gick av, som vi med en viss distans kan se tillbaka på och följa i tiden fram till oss själva. Kanske kan vi fortsätta den rörelsen en bit in i framtiden och fundera över vad vi ser där.

Vad vi har tagit emot från historien, vad vi lämnar efter oss.

Allting är ännu i sin linda, fröet är i sitt skal. Men fröet faller i jorden då, detta år som är det nittonde året på det sista seklet i det andra millenniet efter Kristus. 1919 har världskriget just tagit slut. Världen står inför en expansiv andra våg av teknologisk industrialisering. På bara en generation ska Sverige gå från ett fattigt jordbrukssamhälle till högteknologiskt föregångsland och vad som blir kvar, vad som lämnas kvar, det vill man först länge inte tala om, tills det börjar att värka som en fantomsmärta och det alltmer känns som att vi är tvungna att tala om det, de minnen som vi trodde att vi hade begravt under asfalt och gjort till historia.

En människa föds och lever och dör, och lämnar något slags avtryck efter sig. Jag provar den tesen.

Att det handlar om vad man gör livet till, vilka förutsättningar man har, och vilka möjligheter vi ger varandra. Om samarbete och om initiativ. Om styrkan i institutioner och om hur de kan korrumpas. Om eldsjälur och om att brinna och om att bli bränd.

Alla har de kommit till staden utifrån. Ingen av dem föddes här.

Rudbeckius, Wallin, Samuelson.

DE TVÅ köerna för killar fogas samman till en tredje. Herrkören, som jag besöker, är unga män. Gosskören samlar pojkar mellan sju och tolv år. Tillsammans bildar de goss- och herrkören med stämmor från sopran till bas.

Att arbeta tillsammans på lika villkor över ett så stort åldersspann, från barn i första klass till unga förvärvsarbetande vuxna, är antagligen unikt för kören som fenomen. Jag kan inte komma på någon liknande verksamhet där det går till så. På flera sätt har körsången mycket gemensamt med idrotten, men i sportens värld spelar en sextonåring inte i samma lag som en nioåring. Denna speciella situation kräver medvetenhet från körledaren. Nu ska

de nya gossopranerna börja i kören och inför detta förbereder man sig på att möta lågstadiesbarn. ”De är rädda för er, särskilt för er som har skägg”, förmanar Joakim, ”var snäll mot en kompis och hälsa!” Han förklarar: om man ser någon yngre som man inte känner igen så är det den som är äldre som ska hälsa först.

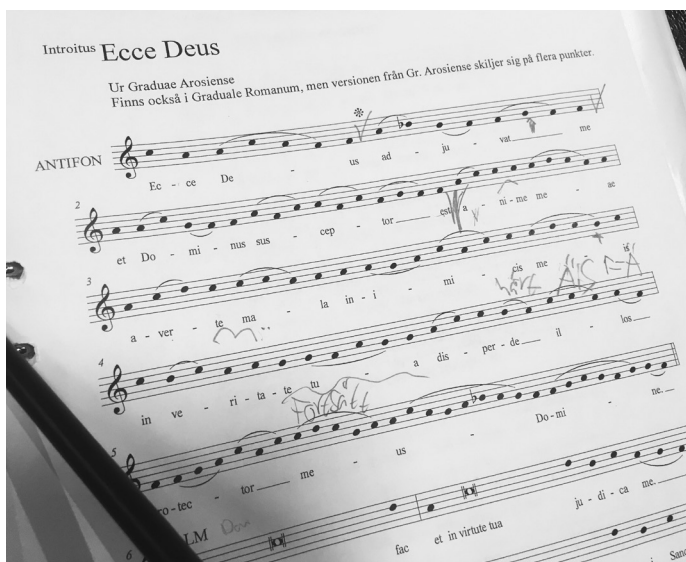
På väggen i repetitionssalen hänger en inramad artikel från Kyrkomusikernas Tidning som Joakim har skrivit. Artikeln handlar om gosskörer. ”Ställ musikaliska krav, det är ett musikaliskt arbete.” Den bärande idén är att det är roligt att vara bra på det man gör. Det stärker självkänslan, och gör att man växer.

Under helgen som stundar gör goss- och herrkören sin sångardebüt utanför Västerås. Det är Slottskyrkan i Stockholm som får den äran. Nu övar de på en sång på tyska från reformationstiden. Det är passande för ett besök i Stockholm, där den svenska reformationen hade ett tidigt fäste.

– Ni kan sjunga lite rundare, lite blommigare.

Joakim jobbar med det tyska uttalet hos gossarna och de unga männen. De får säga efter honom: Zeit. Zu seiner Zeit. Hand. Stavas som på svenska men uttalas med t på slutet – *hant*.

– ’Allt gott är en gåva från Dig’, g:et där.

Introitus ”Ecce Deus” ur Graduale Arosiense, i gosskörens notpärmar.
Foto: Joakim Olsson Kruse.

I övningar låter han dem tala texten som de ska sjunga för att stavelserna ska hamna rätt. Kärle-k. Li-v. På precis rätt ställe ska konsonantljuden sitta. De går igenom andningar, cesurer, konsonanter, slutet av ord. Jor-d. U-t.

– S:et i ”gläds” kommer på tredje slaget.

Ibland kommer besökare hit till Joakims körer från andra delar av landet och vill se hur de jobbar i Västerås. Återväxten av manliga körsångare är skral i de flesta körer i Sverige, samtidigt som fenomenet gosskörer ligger i tiden. Om man ska kunna sjunga i vuxen ålder så måste man börja som barn. Allt fler med ansvar för körlivet förstår det nu och är villiga att jobba med det. I vår ska Joakim leda en workshop för körledare med Västerås domkyrkas gosskör som övningskör. Han berättar för killarna om detta mellan övningarna. ”Det pågår en gosskörsmovement i Sverige”, förklarar Joakim för pojkarna i rummet, som är mitt i den.

– Samla ihop klangen litegrann.

De går vidare till en antifon, en typ av kyrkosång som är över tusen år gammal, från början sprungen ur de judiska synagogornas kantorssång.

Joakim rusar igenom sångerna som står uppskrivna på en whiteboard. Varje sång får fem minuter, högst tio, ibland mindre. Det är många sånger som ska hinnas med inför gudstjänsten i Slottskyrkan.

– Kan jag få lite mera action!

En ny bassångare i kören har inte sjungit den här sången förut. Han frågar om det finns en inspelning av den. Det gör det inte. Notkunskaperna finns sällan när pojkarna börjar i kören, de får lära sig läsa noter allt eftersom.

– Här ska ni sjunga manligt!

En timmes repetition är kort. Både Joakim Olsson Kruse och andra kyrkomusiker som jag senare ska tala med återkommer till det – förutsättningarna är inte som de var förr, för bara några decennier sedan. Då kunde körer repetera varje helg. Det skulle ingen kör ställa upp på idag, och få körledare också för den delen.

PUGH ROGEFELDT växte upp i Västerås. Han skriver i sina memoarer, två korta stycken men de är tunga som granit:

Gosskören var en annan grej. Jag fick provsjunga för Bror Samuelsson, en man med glittrande ögon, och han tog in mej i värmen direkt. Han ledde sin kör med disciplin och humor och jag kände för första gången musikalisk glädje.

Bror tillhör dom där vardagshjältarna som jag alltid kommer att respektera. Dom där som utan stora ord och självupptagenhet är skelettet i vårt kulturarv.

Bror Samuelson startade gosskören i Västerås domkyrka. Bror föddes 1919. Det är ingången.

Nu har det gått hundra år och jag är här för att undersöka hur det blev. Vilket avtryck som pojken som föddes den sjätte april 1919 utanför Vänersborg gjorde här i Västerås som vuxen, han som blev stadens stora körledare och som startade både körer i domkyrkan och körklasser i Västerås.

Det råkar vara så att det nittonde året på seklet har varit ingången också för ett par andra händelser med domkyrkan i centrum. 1819 antogs den wallinska psalmboken, som gällde som psalmbok i Sverige till långt in på 1900-talet. Den var en gång den viktigaste boken i landet. Upphovsmannen Johan Olof Wallin var domprost här i staden det året. 1619 kom Johannes Rudbeckius till Västerås som ny biskop och satte igång med ett uppbyggnadsarbete i samhället som kanske är oöverträffat i svensk kyrkohistoria.

Årsminnen kan vara ett tillfälle att stanna upp och se vad som varit. Hur dåtiden hänger samman med nuet. Någonting började här, ett startskott gick av, som i födelsen av ett litet barn. Allting är ännu i sin linda, fröet är i sitt skal. Men fröet faller i jorden då, dessa år som har gemensamt att de alla räknas som det nittonde på sitt sekel. 1619, 1819, 1919. Rudbeckius, Wallin, Samuelson.

DAGEN EFTER sitter jag med på goss- och herrkörens gemensamma repetition. Många är sjuka idag. Det är skolstart och bacciller härjar. Joakim förklarar för de killar som inte träffade mig igår vem jag är och vad jag gör där. Idag utvecklar sig presentationen till en smärre föreläsning om Västerås historia. Joakim berättar om biskopen Johannes Rudbeckius mest kända son, Olof

Rudbeck. ”Rudbeck är lite utskrattad idag för sin teori om Atlantis”, förklarar han för de unga västeråsarna, ”men han hittade och namngav faktiskt lymfsystemet”.

Sopranerna är så små. För några år sedan tultade de runt med Teletubbies. Nu står de med sina noter och bladdrar rätt i flera hundra år gamla musikstycken, frågar om de ska vara med där körledaren anvisar, som vilken korist som helst. Människan är ett mycket formbart djur.

En bit in i repetitionen får Joakim ett sms: *jag är sjuk idag*, hälsar en korist till hela kören, *förlåt att jag hör av mig så sent*. En sanningsälskande gossopran sträcker upp handen: ”Jag såg honom i skolan idag.” Joakim nickar och ler ett inåtvänt leende: ”Okej. Okej.”

Att leda barn i ett kvalitetsarbete är en balansgång mellan krav och lek, och särskilt i en frivillig verksamhet efter skolan. Hans sätt är att ofta knasa till det, Joakim. Han skojar med det strikta. Hur de ska sitta, skärpa sig, inte leka med sina nycklar samtidigt som de sjunger. De är barn och de har kanske redan suttit stilla den mesta delen av dagen i skolan. Någon gång måste koncentrationen släppa. Då säger Joakim till så att det låter skojigt, fast alla vet vad det betyder: man ska skärpa sig. Han håller efter dem, liksom finklipper. De får öva på att stänga pärmarna snyggt inför medverkandet i gudstjänsten i Stockholm. Allt hänger ihop. Som yrkes stoltheten bakom ett väl utfört materiellt hantverk. Noggrannhet. Kvalitet.

Kören är instrumentet, dirigenten är den musikaliska konstnären. Att sjunga i kör är att underordna sig körledaren, men också sin egen bekvämlighet, stämkamraternas röster, de andra stämmorna. Att stå ut. Att hårdna ut i väntan, långväntan, på när andra övar sin stämma, på sin tur.

Det är ovärderlig livskunskap.

Det är otroligt känsligt också, att öppna sig. Naket. Munnen är känslig. Gapa. Som hos tandläkaren!

JAG HAR storhetsvansinne. Jag tänker att jag vill ta chansen nu att beskriva körarbetet, gå närmare musiken än jag kan annars i korta artiklar i tidningen, verkligen studera arbetet i kören, och jag tänker att jag ska beskriva hur det är att jobba i en kör. Inte så mycket beskriva musiken som klingar; det kan man läsa om i de flesta recensioner. Jag vill gå närmare själva kören och berätta

vad det är den gör. Som en undersökning i kyrkans kulturuppgifter snarare än en redovisande faktabok. Det är närmare svaret på frågan om vad musik är och varför man håller på med den, tycker jag. Jag vill absolut inte skriva om historiens människor som artiklarna i en uppslagsbok, det vore inte roligt för någon. Jag vill inte skriva en turistbroschyr om Västerås, och ingen apologi för Svenska kyrkan heller. Jag vill försöka skildra någonting verkligt.

Några läsare vet allt om Västerås och andra kommer nya till staden, som jag. Somliga läser för intervjuerna med körledarna, för att de själva är körledare. För någon är de historiska kapitlen mer underhållande läsning. Man får läsa som man har lust till. Här och där. Från början till slutet. Jag drar och nystar i många trådar, men trådarna kommer från samma nystan.

Musiken är kanske den konstart som flest människor har starka band till. Den finns med i människors liv på ett eller annat sätt. Man har sina skivor som man älskade i tonåren, särskilda låtar som man minns. Många sjunger och spelar något instrument åtminstone litegrann, åtminstone när ingen hör. Men förhållandet till musiken är ändå svår att sätta ord på. Notläsningen är en kunskap för några få, och förresten säger väl den inte vad musik är. Dessutom vill man nog inte avslöja den magi som en melodi eller ett visst ackord utövar inom en. Konsten skapar illusionen om sin egen värld som vi får besöka ibland. Den världen *ska* vara förtrollad. Jag vill spräcka illusionen.

Musikalisk repetition är som att bygga med Lego. Bitar som fogas samman och delas upp, bryts sönder från en helhet, putsas och sätts samman igen. Körledning är en lång ton utan hörbara gemensamma andningar, de sjungande fyller på den, kommer in och går ut ur tonen. Att sjunga är en insocialisering i gemenskap, att bära tonen tillsammans.

UNDER DE senaste åren har Joakim Olsson Kruse ofta hörts som opinionsbildare. I en artikel i Blekinge Läns Tidning i juni 2016 reflekterade han över kulturens betydelse för en plats, och varnade för vad han kallade eventifiering, där kommuner satsade allt på tillfälliga stora evenemang.

Jag tror inte att en barnfamilj väljer en ny bostadsort med anledning av den tre dagar långa sommarfestivalen eller att det några gånger om året ges stora konserter med inresta ar-

tister eller spelas matcher på högsta elitnivå. Däremot tror jag att familjen lutar åt en viss stad när det visar sig finnas just tillgång till natur, en enastående (kultur)skola och ett livaktigt kultur- och fritidsliv för barn, unga och vuxna.

Den debattartikeln var det första jag såg av honom. Det var intressant, tyckte jag, att en kyrkomusiker skrev i tidningen om de här sakerna. Det är inte så vanligt. Och i artikeln tipsade Joakim kaxigt ”alla med kulturpolitiska uppdrag” att läsa den gamle kulturministern Bengt Göransson's bok *Tankar om politik* över sommaren. Joakim höjde blicken från sitt eget, såg stora linjer i kulturpolitiken och drog konsekvenser av det han såg. Jag noterade det.

Hösten 2016 kom Joakim till Västerås som organist i domkyrkan. Han kommer från Blekinge och tog examen i kyrkomusik och körpedagogik i Göteborg. Sedan följde några år utomlands, i Nederländerna där han studerade historisk musik och arbetade som organist och körledare. På flera ställen har han byggt upp gosskörer, i Kristianstad och i Karlskrona där han arbetade innan han kom till Västerås.

Kyrkomusiker är ett skrå inom den stora yrkesgrupp av personer som är verksamma på musikområdet: musiklärare, instrumentpedagoger, artister, konsertarrangörer, skivproducenter, tonsättare, med flera. Det som gäller för en grupp berör ofta också de andra.

När politiker efter valet 2018 aviserade en indragning av pengar till kulturskolorna i landet delade Joakim Olsson Kruse ett inlägg på Facebook av en sångpedagog i Krokom i Jämtland. I stället för att tala om kulturens synliga värden väljer sångpedagogen i sin text att lyfta fram kulturskolans dolda betydelse. Många ser kulturen som grädden på moset i ett samhälle, skriver hon, en guldkant på tillvaron för ett fåtal elever. Men kulturskolan kan ibland vara den enda platsen där en elev med diagnos som inte funkar i grupp får komma till sin rätt. Det kan vara den enda platsen där en elev med låg status i skolan är värd allt och lyfter en hel grupp, den enda platsen där en elev med ätstörning får en annan identitet och blir sångerska istället för ”hon med anorexia”: ”Vi kan vara den länken som gör att en elev överhuvudtaget går till den vanliga skolan”, skriver pedagog.

Joakim Olsson Kruse med Sebastian som provar ny kåpa eftersom han vuxit ur sin gamla. Foto: Charlotta Bäckström.

Joakim fortsätter på hennes tankegångar och berättar om sin egen uppväxt på den lilla bruksorten. Några förstående vuxna visade honom att det fanns något annat än där och då, och musiken gav en väg att gå vidare på i livet. Så har han själv fortsatt som ledare för barn och ungdomar och sett att den miljön kan förändra deras syn på världen och på sig själva.

När Kristdemokraternas partiledare Ebba Busch Thor beskriver neddragningar av medel till kulturskolorna till förmån för något annat med orden att ”tårta är populärare än grönsaker” och att ”vi vill vara det nyttiga alternativet”, skriver Joakim ett rasande, öppet brev på Facebook där han ber partiledaren berätta för hans körungdomar hur hon menar att deras upplevelser inte skulle vara nyttiga.

Den humanistiska opinionsbildarens roll i kulturlivet är såsom biologens i industriskogen, där han går runt och bevakar utvecklingen för endemiska arter, varnar för kortsiktiga beslut, värnar och vårdar ekosystemen.

Politiken organiserar också Svenska kyrkan officiellt och formellt och många anställda är politiskt aktiva i kyrkomötet. Paradoxalt nog kan aktivism ändå uppfattas som att ta politisk ställning och som något problematiskt för en som är anställd i kyrkan. Det kan vara känsligt att vara politisk i det mest politiskt organiserade trossamfundet i Sverige, kanske i världen.

Men i Västerås stifts magasin, en tidning som går ut till alla anställda i stiftet, intervjuas tidigare riksdagsledamoten för Centerpartiet, Birgitta Hambræus. Efter sin politiska karriär har hon ägnat ett stort engagemang för opinionsbildning, och hon kallar opinionsbildningen för en viktig uppgift: ”Kan vi skapa opinion ger vi politiker möjlighet att fatta beslut som löser svåra frågor. Det behövs ett tråkigt kompromissande i den lagstiftade församlingen men det är opinionsbildandet som håller mig levande!”

Joakim Olsson Kruse har, märker man, framgång i sitt opinionsbildande. Man känner i luften att gosskörerna har medvind i kyrkan idag och i det har Joakim en del. Kanske inte ännu så mycket i praktiken som körledarna själva skulle vilja, men opinionen är vunnit bland dem som följer debatten om musikens plats i kyrkan. Det är en folkbildande uppgift också för musikerna att själva gå ut och berätta om sitt arbete.

Hur ska folk och folkvalda annars förstå det som musikerskrået förstått, att bakom vackra broderier fäster trådarna i en viss ordning. De måste berätta och spräcka illusionen som musiken skapar när vi lyssnar. Hur ska annars någonting hända och förändras alls. Det behövs opinionsbildare, lärare, de som driver på.